

Alfons Garrigós García, testimoni de l'exili als camps de refugiats d'Argelers i el Barcarès

DAVID FARELL I GARRIGÓS

FUNDACIÓ BURRIAC. CABRERA DE MAR

Introducció

L'Alfons Garrigós i García (Sant Vicent del Raspeig, 1904) era membre de la Guàrdia d'Assalt de la Segona República. Per aquesta feina i pel fet de ser pare de família, el meu avi va patir el conflicte com el que més. En plena guerra, es va haver d'exiliar per força, tot i que de la seva acció també en podríem dir fugida o fins i tot deserció.

A partir d'algunes cartes postals adreçades a la seva dona, l'àvia Pilar, creiem que l'Alfons deuria fugir cap a França l'any 1938, anant a parar a un d'aquells campaments de refugiats infames. Jo sempre havia sentit a dir que va anar al d'Argelers, i segurament fou així, perquè aquest va ser el primer camp de refugiats que es va obrir. Revisant la documentació, però, hem trobat que l'avi també va estar refugiat al camp del Barcarès. Va passar d'un a l'altre, bé de seguida o bé en el decurs del 1939, coincidint amb l'arribada massiva de refugiats.

Per tant, ell va marxar abans de l'espantada republicana del 39, quan va esdevenir el gran èxode de desenes de milers de persones que van intentar passar la frontera cap al Rosselló o cap on fos. S'ha calculat que mig milió de catalans van travessar la frontera, i si bé molts d'ells van tornar, com l'Alfons, altres s'hi van quedar o es van exiliar a Mèxic o cap a altres

destinacions. M'esgarrifa pensar en quants van trobar la mort en aquells camps de concentració o en la nova guerra mundial que estava a punt d'esclatar el setembre d'aquell mateix any 39.

En aquesta comunicació presento les notes que es van enviar els meus avis entre el camp de refugiats i Barcelona. Ho contextualitzo i finalitzo amb el seu retorn i el patiment d'un temps de presó a Montjuïc.

L'Alfons Garrigós García no va ser mai un home d'explicar batalletes. Ni tan sols als fills els va donar gaire detalls de les penúries que havia passat durant el conflicte civil i militar que va arrencar l'any 1936, quan tenia 32 anys. Ell estava casat i tenia una filla.

A vegades, després dels fets, deixava anar alguna anècdota a casa, que la Pilar -esposa-, la Pili, l'Alfons, la Maite i la Montse -els quatre fills- escoltaven atentament. En el fons, els venia a dir que, el passat ja era això, el passat. Però alguna cosa els va dir, i heus aquí el que sabem i el que hem recompost procurant un màxim de rigor històric.¹

¹ Cal agrair a l'Alfons Garrigós Nadal, el fill, la cessió de valuosos documents familiars del temps de la guerra. En especial, els escrits entre els seus pares que ens permeten copsar els ànims.

En aquells temps, l'Alfons era membre de la Guàrdia d'Assalt² de la Segona República. Aquesta feina l'havia aconseguit amb l'ajut del seu germà petit, Josep, que treballava a la Generalitat de Catalunya i fou qui li va dir que hi havia aquesta possibilitat. En plena Guerra Civil, el 17 de gener de 1937, va néixer el segon fill de l'Alfons i la Pilar, que fou batejat amb el nom d'Alfons. Això és una dada important pel que ens ocupa, donat que en una de

Alfons Garrigós García, amb l'uniforme de Guàrdia d'assalt de la República. (Fotografia: Arxiu familiar de David Farell i Garrigós)

² Cos de Seguretat i Assalt, anomenat popularment Guàrdia d'Assalt. Fou creat l'any 1932 durant la Segona República Espanyola. Organitzats militarment, la seva funció principal era el manteniment de l'ordre públic i actuava normalment en cas d'aldarulls. A diferència dels altres cossos policials de l'època, no tenia com a funció principal perseguir la delinqüència.

les cartes la Pilar li deia a l'Alfons -ja exiliat- que el nen ja començava a caminar, fet que caldria situar dins l'any 1938.

A finals de 1938, el desenvolupament de la guerra va fer que molts dels qui havien d'incorporar-se a files, veiessin el fet d'amagar-se o fugir com una possibilitat de salvar la vida, ja que després de la derrota a la batalla de l'Ebre (25 juliol-13 novembre d'aquell any 38), l'avenç dels franquistes cap a Catalunya fou imparabile. Fins i tot alguns desertors van optar pel canvi de bàndol.

Calculem que l'avi Alfons va marxar a França l'any 38 i va anar a parar a un d'aquells campaments de refugiats infames. Jo sempre havia sentit a dir que va anar al d'Argelers, i segurament fou així, perquè aquest va ser el primer que es va obrir. Revisant la documentació, però, hem trobat que l'avi també va estar després al camp del Barcarès.³

És fàcil de creure que el campament d'Argelers s'omplís de seguida i ja no respongués a les necessitats més mínimes. Els refugiats arribaven en massa i es va haver de buscar nous espais. El camp del Barcarès es va construir en

³ El camp del Barcarès va ser un camp d'internament de republicans en retirada que es va fer a la platja del poble rossellonès del Barcarès, a la Catalunya del Nord. Estava situat just al nord de l'actual nucli de Port Barcarès, arran de platja, a llevant de la Codalera i al sud del modern nucli creat a la platja del nord del Barcarès. L'estat francès el va organitzar a cuita-corrents per tal de mantenir controlats els milers de refugiats republicans, molts d'ells catalans, que fugien de l'estat espanyol preveient la imminent victòria del bàndol nacional encapçalat pel dictador Franco el 1939. Un altre dels camps, el d'Argelers, es va emplaçar entre 1939 i 1941 a la platja de la veïna comuna d'Argelers de la Marenda.

quatre setmanes i fou obert a cuita-corrents el 18 de febrer del 1939. Estava dissenyat per a 31.500 persones, i al juny del 1939 -quan encara ens consta que hi era l'Alfons- n'arribà a tenir entre 60.000 i 80.000, que es distribuïen en 18 illots de 25 barracons cadascun. Per bé que no era nominalment de caràcter repressiu com ho podia ser un camp de concentració, el perímetre era vigilat i no se'n permetia la sortida si no era amb autorització. Considerat inicialment com un camp provisional, aquest ja no era de tendes, com el d'Argelers, sinó que era fet de barracons alçats sobre la sorra de la platja. Molts dels refugiats procedien de dos altres camps rossellonesos; concretament dels d'Argelers i Sant Cebrià, que segons els testimonis orals i gràfics foren acollits en condicions molt penoses.

Com dèiem abans, l'avi Alfons va passar d'Argelers a aquest camp del Barcarès, fet de barracons. No sabem exactament en quin moment, si de seguida, a finals del 38 o bé en el decurs del 1939, coincidint amb l'arribada massiva de refugiats.

Mentre els gendarmes francesos conduïen els soldats i civils cap als camps improvisats a les platges de Sant Cebrià i Argelers, i més tard al Barcarès i Gurs, el govern francès no estava preparat per a rebre una allau de gent i tampoc no volia complicar les seves bones relacions amb els que ja preveia vencedors franquistes. Els refugiats van haver d'enfrontar-se a la fredor, l'hostilitat, el desconcert, la pietat o el rebuig francès.. I tot sota la pluja, el vent, el fred, la neu... mancats de queviures i de medicines... i amb l'escampall d'epidèmies que portaven als refugiats més febles, infants i gent gran, fins a la mort.

L'avi va estar molts mesos fora de casa. Per això pensem que va fugir abans de la

famosa espantada republicana del 39, quan va esdevenir el gran èxode de desenes de milers de persones que van intentar passar la frontera cap al Rosselló o cap on fos.

Efectivament, el febrer de 1939 més de mig milió de persones travessaven la frontera fugint de l'horror de la guerra. A darrere deixaven les armes i les cendres de la somiada República. Poc pensaven que a la Catalunya Nord els esperava un exili banyat de misèria. Passat el temps, molts dels refugiats van tornar -com l'Alfons-, mentre que altres s'hi van quedar o es van exiliar a Mèxic. És espantós pensar quants van trobar la mort en aquells camps de concentració o en la nova guerra mundial que estava a punt d'esclatar.

A dalt, arribada al camp de refugiats d'Argelers (Fotografia Robert Capa). A baix, "instal·lació" en el camp (imatge de redacció de L'Unilateral).

*El camp de refugiats d'Argelers (1939-1942).
(Fotografia: Fons particular Salomó Marquès).*

Per això aquests camps -Argelers, Barcarès o Sant Cebrià- al principi varen significar refugis d'acollida, però més tard ningú va dubtar a l'hora de batejar-los com a «camps de concentració»⁴

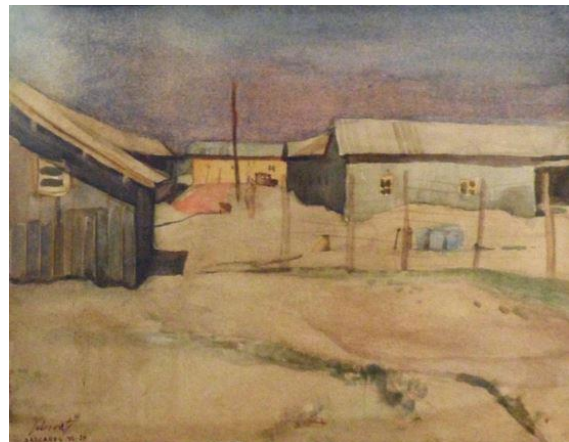
L'avi tenia dos cavalls i se'ls va endur cap a França perquè eren un bon mitjà de transport, per ell i per la càrrega, i alhora moneda de bescanvi per quan convingués. Va arribar, com deia abans, a un dels camps de refugiats propers al mar, al d'Argelers. Del fred que passava, es va haver de vendre els dos cavalls per obtenir alguns queviures, mantes, llençols i el que fes falta per sobreviure en aquella mena de campament improvisat. Sembla ser que va fer-se com una tenda o barraca per protegir-se. Amb tot, les primeres nits deuriem ser duríssimes de suportar. Ell recordava haver fet un sot per dormir

⁴ Davant la caiguda de Barcelona al gener de 1939 i el principi de la fi de la Guerra Civil, prop de 500.000 persones varen prendre el camí de l'exili, un èxode que té el nom popular de Retirada. Aquesta arribada massiva de gent al departament dels Pirineus Orientals (que llavors tenia una població de 250.000 habitants aproximadament) va comportar la separació i distribució per tot França de famílies i la construcció de camps de concentració al Rosselló, els més rellevants dels quals foren els d'Argelers, Sant Cebrià, El Barcarès i Rivesaltes.

semi-enterrat, tapant-se amb el que podia. També va explicar que allí cada dia es moria gent per gana o per malaltia.

Les condicions de vida en aquests camps eren realment molt dolentes. Els testimonis parlen d'escassetat d'aigua potable, una mala alimentació, bàsicament pa i lleties, i manca de condicions higièniques, amb el mar com a únic lloc on fer les necessitats. En aquest context les malalties eren comuns, així com problemes de disenteria i diarrea, i fins i tot epidèmies, com per exemple la de tifus que va deixar més de 1.000 morts al camp de Sant Cebrià el juliol de 1939.

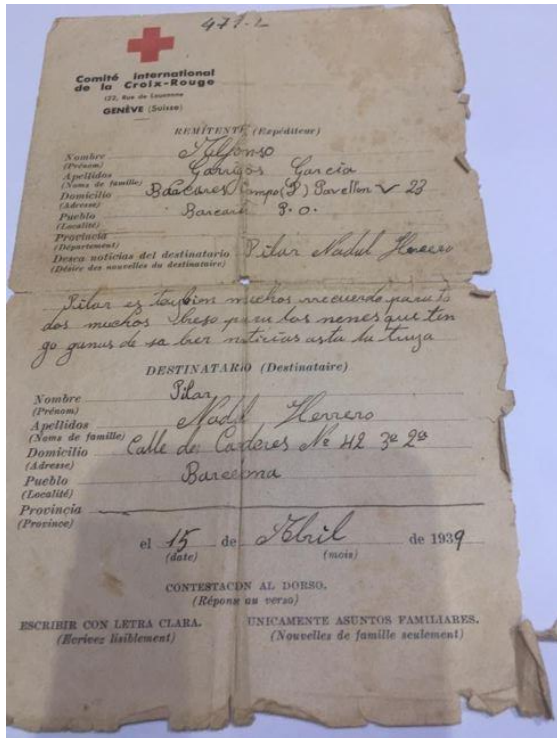
No sabem amb exactitud el temps que l'avi va resistir en aquest camp, esquivant les

“El camp d'internament a Barcarès”, de Josep Subirats (1939). (Pintura de Josep Subirats).

El camp de concentració de Barcarès, amb refugiats i les barraques. (Fotografia publicada per Pere Pi Cabanes).

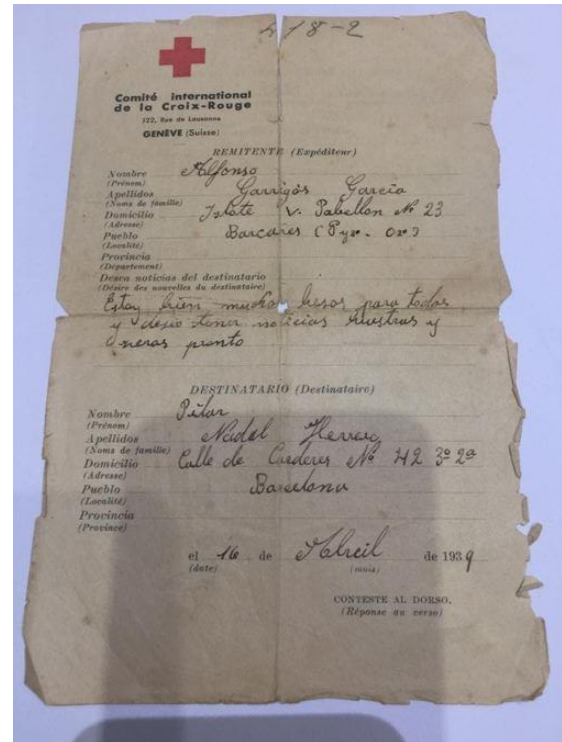
Nota de l'Alfons a la seva dona Pilar, datada el 15 d'abril de 1939.

(Arxiu familiar de David Farell i Garrigós).

malalties i la fam. El seu fill Alfons ens diu que un any segur, i potser més. Un factor clau per acotar aquesta estada i decidir el seu retorn són els escrits que es van enviar mútuament el iaio i la iaia mitjançant la Creu Roja francesa. La Pilar podia escriure al darrera i retornar l'escrit. Fins i tot sabem de quan la iaia va incloure-hi una foto dels dos nens, la Pili i l'Alfons. Del petit, li deia que ja començava a caminar. (S'escriuen en castellà perquè a l'escola no els havien ensenyat a escriure en català, per bé que era la llengua de casa). Si l'Alfons havia nascut al gener del 37 i va començar caminar cap a l'any de vida, o una mica més enllà, podem situar l'avi en el camp del Barcarès en ple 1938. Per això creiem que l'Alfons estava al camp d'Argelers ja l'any 38.

Reproduïm els escrits que hem recuperat.⁵

⁵ Cedit per Alfons Garrigós Nadal.

Nota de l'Alfons a la seva dona Pilar, datada el 16 d'abril de 1939.

(Arxiu familiar de David Farell i Garrigós).

Es tracta dels que l'avi 'Alfons va enviar a la Pilar els dies 15 i 16 d'abril i 1 de maig de 1939.

Recopilem i ordenem els escrits per a poder fer-ne una millor interpretació:

Escrit 15 abril 1939. De l'Alfons (Barcarès) a la Pilar (carrer dels Carders):

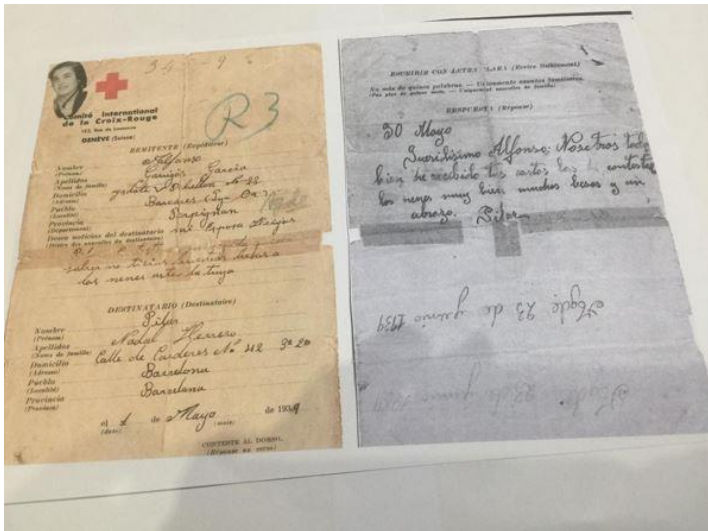
Pilar estoy bien muchos recuerdo(s) para todos muchos beso(s) para los nenes que tengo ganas de saber as tu la tuya

Escrit de 1939. Resposta de la Pilar a l'Alfons:

...ja he tenido tres cartas tuyas los nenes ... no padezcas...

Escrit 16 abril 1939. De l'Alfons a la Pilar:

Estoy bien muchos besos para todos y

L'Alfons escriu a la Pilar i aquesta li respon, amb una foto seva. (Document de l'Arxiu familiar de David Farell i Garrigós)

deseo tener noticias vuestras y veros pronto.

Escrit de 1939. Resposta de la Pilar a l'Alfons:

Escrit 1 de maig 1939. De l'Alfons a la Pilar:

...quiero saber noticias vuestras...besos a los nenes as tu la tuya

Escrit 30 de maig 1939. Resposta de la Pilar a l'Alfons:

Queridísimo Alfonso: Nosotros todos bien he recibido tus cartas las he contestado los nenes muy bien muchos besos y un abrazo ... Pilar

Si no fos perquè el primer escrit data de l'abril del 39, quan l'Alfons ja portava més d'un any refugiat a l'exili, hom podria pensar que es tractava de la primera vegada que aconseguia escriure. Això ens ho sembla perquè acaba la nota amb un «haz tu la tuya», com si indiqués a la Pilar que podia respondre-li la nota. Al camp de Barcarès hi era des de feina uns dos mesos, i potser abans, des del camp

d'Argelers, no havien pogut fer aquestes trameses amb l'ajut de la Creu Roja. De fet, gràcies a la resposta a aquesta nota, «...ja he tenido tres cartas tuyas...» sabem que l'avi ja li havia escrit dues cartes anteriors. A més a més, si a l'endemà l'avi és el remitent d'una nota molt semblant, reiterant «...estoy bien... , ...para todos... i ...muchos besos...» això voldria dir que no es refiava que la primera arribés. Al meu entendre, això va ser degut a un error seu a l'hora de donar la seva ubicació al camp, com s'explica més endavant. De totes maneres, es desprèn que feia

força temps que no contactava amb ella «...y deseo tener noticias vuestras...». Com podem veure, no eren cartes sinó simples missatges per saludar i sobretot per dir a la família que estaves sa i estalvi. Aleshores, un *...no padezcas...* tenia un gran valor.

Lògicament, per breus que fossin, aquestes dues o tres línies escarides esperançaven als de casa. De fet, també és molt possible que l'Alfons ja tingués idea de com i quan retornar. Aquest «...y veros pronto...» pot entendre's en general, per no desanimar la Pilar, però tenia un doble sentit, doncs creiem que ell sabia que l'estada al camp tindria caducitat a l'estiu com a molt tard. Trobava molt a faltar als fills, Pilar i Alfons, perquè sempre hi apareix un record per «...los nenes...».

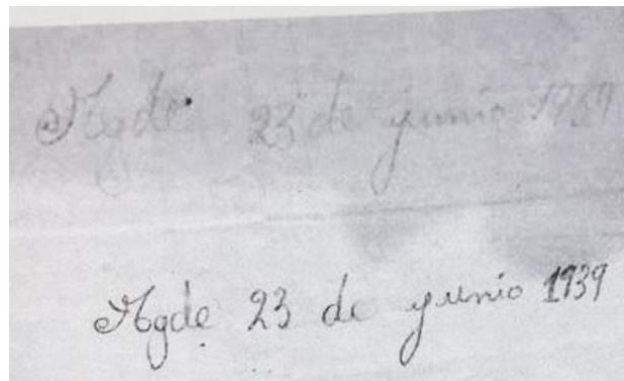
Un altre detall que trobem a les notes és la ubicació diferent que ens dona dins el campament:

Barcares campo (8) Pavellón V 23 (nota 15 abril)

Barcares Islote V Pavellón núm. 23 (nota 16 abril)

Com veiem, les dues sigles són diferents. El 15 d'abril escriu des del pavelló V-23 i a l'endemà ho fa des de l'illot V pavelló 23. La segona indicació corregeix la primera. El fet d'adonar-se de l'errada explicaria el perquè de l'escriu a l'endemà mateix, i l'escriu de l'1 de maig ho confirma.

El darrer escrit que mostrem, el de l'1 de maig, conté la resposta de la Pilar. En ell, la Pilar li diu que li ha contestat anteriorment. La resposta està datada el 30 de maig i li va arribar al juny amb seguretat. A la part baixa, invertida, s'hi llegeix la inscripció «Agde 23 de junio 1939». Tot i que sabem que Agde és una localitat de la costa francesa, 100 km més al nord del Barcarès- i que la lletra és de l'avi Alfons -la seva «A» és inconfusible-, desconeixem quin

La data enigmàtica. (Document de l'Arxiu familiar de David Farell i Garrigós).

significat pot tenir aquesta anotació seva. De manera hipotètica, es podria pensar en dues coses: la primera, que l'avi va marcar la data que el van traslladar del port d'Agde fins a Barcelona.⁶ Però això, que és possible pel lloc i la data, potser no ho sabrem mai i és inversemblant per la distància i per l'existència de ports més propers; o la segona, que Agde fos el lloc francès on la Creu Roja desembarcava aquest correu vingut de Barcelona. Això tampoc no sembla gaire lògic si tenim en compte que les cartes, si venien per mar,

⁶ Cap d'Agde és, de fet, el primer port important seguint costa amunt. Però es tracta d'un port modern. No tenim cap notícia que ens dugui a relacionar Agde amb els camps de refugiats del Rosselló.

es podien fer arribar a Banyuls, Portvendres, Cotlliure o a la mateixa platja d'Argelers .

Per tant, és evident que a primers de juny de 1939 l'Alfons encara estava al camp del Barcarès. La situació en aquella platja rossellonenca era molt precària i l'Alfons volia tornar, però per agafar la dona i els nens i emigrar cap a Mèxic. En més d'una ocasió s'havia referit a Mèxic. Molts catalans es van exiliar a aquests país. Però quan va rebre la nota del 30 de maig amb la fotografia de la Pilar, la seva esposa, deuria calcular els pros i els contres de

deixar-se agafar per així passar una pena menor. Potser li havien arribat veus que deien que els que s'entreguessin i no fossin membres de

comandaments, no serien passats per les armes. La

qüestió, com m'afirmava el seu fill Alfons en tractar el tema, és que ell volia acabar amb tot allò i tornar amb la família com fos.

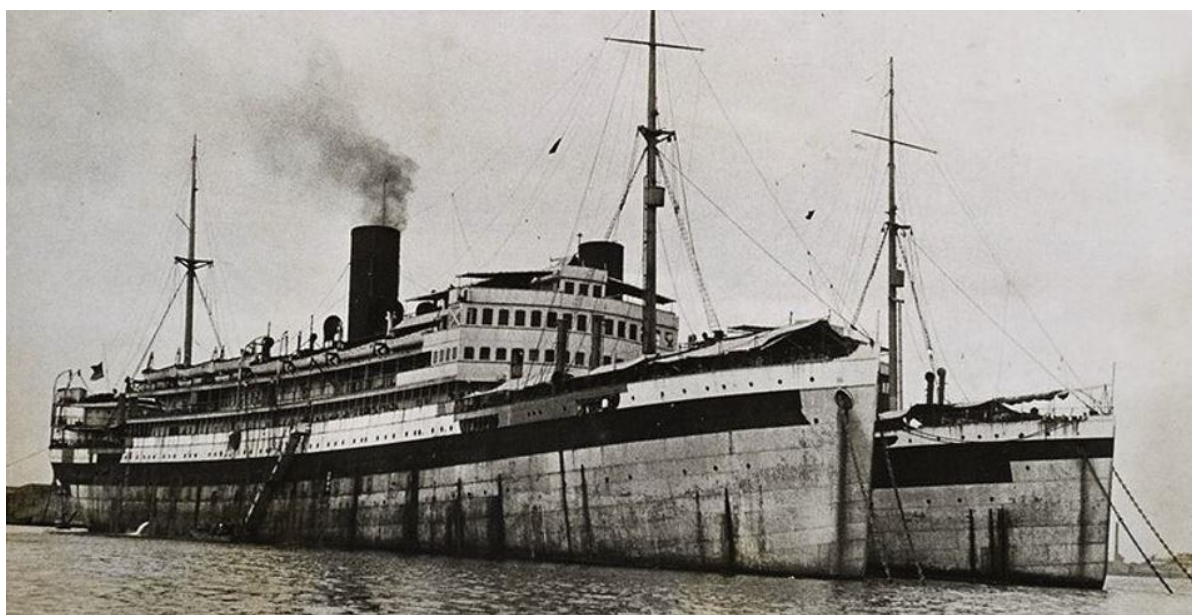
A més, estic convençut que sabien que França entraria en guerra tard o d'hora contra alemanya. No oblidem que ens trobem a l'estiu del 39 i Hitler va deixar anar l'operació llampec al Setembre, envaint Polònia en tan sols una setmana.

A l'esclatar la segona guerra mundial, el camp del Barcarès va esdevenir també un camp d'instrucció de diversos voluntaris del camp per lluitar contra la invasió nazi. Molts dels internats, joves republicans i antifeixistes, veien el combat contra els

alemanys com una sortida a la seva situació de clausura. Ens consta que el setembre del 1939 el camp va ser posat sota l'autoritat militar per formar tres regiments de soldats.

L'Alfons i la resta s'ho deuriem veure venir. Ell no devia tenir cap ganes de començar una nova aventura, com van fer molts dels que estaven al camp. La millor opció era tornar i entregar-se. Passaria presó, sí,

Sabem que l'avi Alfons va tornar a Barcelona en un tren carregat d'exiliats. El mèrit d'aquest retorn es deu a la iaia Pilar, la seva dona. Ella més que ningú va lluitar pel retorn. Va aprofitar que era una gran devota per, mitjançant l'església, assegurant que el seu marit era catòlic convençut, que el deixessin tornar. No sabem els detalls de com ni quan va obtenir el salconduit per li permetés tornar, però la qüestió és que va aconseguir que tornés i

*L'Uruguay, el vaixell-presó on va ser-hi l'avi Alfons.
(Fotografia publicada per AHORA a l'edició digital de La República)*

però la possibilitat d'un armistici que l'alliberés més tard sempre existia. El bàndol republicà s'havia rendit al mes de març, i a Barcelona empresonat estaria més a prop de la família. L'ordre de detenció va caure sobre tots els sospitosos. Sobre els que s'havien quedat i els que havien marxat.⁷

⁷ Els sospitosos de suport a la República que van restar al país, se'ls va enviar a les presons, com ara la Model de Barcelona o el Castell de Montjuïc, d'on molts sortiren amb la salut malmesa per sempre. Una vegada foren posats en llibertat, s'havien de presentar periòdicament a la Guàrdia Civil i no podien exercir cap càrrec públic.

li va salvar la vida. L'avi Alfons va tornar a Barcelona i es va entregar.

Jo recordo, de quan era petita, que el dia de la Mercè⁸ s'esdevenia una festa important a Barcelona i el meu pare no sortia de casa, perquè deia que era el dia que l'havien posat a la presó (Maite Garrigós i Nadal).

Ell va explicar que en primer lloc va estar pres durant un, dos o tres mesos -no ho sabem- al vaixell *Uruguay*, ancorat al port de Barcelona. És curiós, perquè aquest

⁸ festivitats normalment celebrada cada 24 de setembre.

vaixell havia servit de presó de falangistes durant tota la Guerra Civil, i aquests el van enfonsar *l'any de la victòria*, el 1939.⁹ És molt possible que, reflotat per falta de llocs on posar els milers de presos republicans, fossin habilitats alguns espais de l'*Uruguay* de manera provisional, fins a traslladar-los a un altre lloc. El cert és que des de l'*Uruguay*, on potser va ser-hi un mes com a molt, ell i la resta de detinguts varen passar a diferents presons. Segons la mare, va estar empresonat un temps a Manresa. El que és segur és que va anar a parar a les cel·les del castell de Montjuïc de Barcelona, on va ser uns tres mesos.

Una de les poques anècdotes i de més impacte que va explicar l'avi és quan, estant pres al castell de Montjuïc, un dia el van venir a buscar per afusellar-lo. Mentre se l'emportaven, ell va gosar preguntar a qui buscaven. A -Alfons García Garrigós- li van contestar. De seguida els va dir que aquest no era ell. Per sort, ho varen comprovar i van veure que els cognoms no coincidien.¹⁰

Trobat-se empresonat, l'any 1940, l'Alfons va rebre -com milers de persones més- un procés sumaríssim. En el seu cas, se'l condemnava a dotze anys i un dia de reclusió temporal. La sentència no consta

⁹ Durant el bombardeig del port de Barcelona del 16 de gener de 1939 van ser enfonsats un total de 25 vaixells, entre ells *l'Uruguay*. Els presoners que encara hi queden van tenir sort diversa: uns foren alliberats, d'altres foren afusellats. El vaixell va romandre avariats i enfonsat al port fins que fou reflotat el juliol de 1939, però ja no va tornar a navegar. El 1942 fou desballestat i venut com a ferralla.

¹⁰ Al llistat de represaliats, he trobat un tal GARCÍA GARRIGÓS, Manuel a qui també se li va obrir un consell de guerra el mateix any 40 (procediment Sumaríssim, núm. causa 000461), tot i que amb resolució datada al 1944 i indicant 'sobreseïment' a l'apartat de la pena.

com aprovada finalment, i la pena li fou commutada a tres anys i un dia de presó menor.¹¹ M'inclino a pensar que el *gobierno* va obrir-li aquesta causa un cop ell es va entregar, l'estiu (?) de 1939. A continuació deuria passar el temps de reclusió a l'*Uruguay* i al castell de Montjuïc, i al maig (?)¹² de 1940 li va arribar l'ordre de llibertat. És a dir, li deurien comptabilitzar l'any i mig d'estar-se al camp de concentració, així com l'entrega voluntària i el temps d'empresonament passat a l'*Uruguay* i Montjuïc. Amb tot això sumat, l'Alfons ja passava amb escreix de l'any i tres mesos, i sobretot de l'any, que és el període que deia l'ordre que va permetre la llibertat dels presos amb penes menors.

Aquest que segueix és una fragment de l'ordre de llibertat de presoners que fou donada a Barcelona el 15 de maig de 1940 i que estic convençut que va ser la que deuria afectar positivament l'avi Alfons:

Cumplimentando órdenes del Excmo. Sr. Ministro del Ejército, deberán ser puestos en libertad inmediatamente todos los individuos que lleven más de un año en situación de prisioneros,

¹¹ Número de causa : 029043 Publicat a la LLEI 11/2017, del 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme. Llista de procediments judicials militars: 66.644 persones físiques i 15 jurídiques. Darrera actualització:01/04/2020. http://anc.gencat.cat/web/.content/anc/noticies/Documents/20171101_actualitzacio_PC_llei_victimes.pdf

¹² Aquí és on podem tenir molts dubtes a l'hora de fer els càlculs del temps que estar en presó. Si, segons sembla, pel que ens diu la Maite, l'avi va entrar a la presó per la Mercè, el 24 de setembre -de 1939-, ja fos a l'Uruguay o a Montjuïc, això indicaria que va passar a Argelers l'estiu sencer d'aquell any i que els mesos de presó se'n podrien anar fins set o vuit, entre el 24 de setembre del 39 i el maig del 40. O això o, per algun motiu que se'n escapa, va sortir abans del mes de maig.

computándose el tiempo permanecido en Batallones, Campos de Concentración, Hospitales y restantes organismos dependientes de ésta Inspección.- Quedan exceptuados de esta Orden los que permanecieron en el extranjero sujetos a movilización, que deben estar como prisioneros tanto tiempo como sus respectivos reemplazos estuvieron o esten en filas...

L'any 2001, els descendents de l'avi Alfons -la meva mare i els seus germans- van mirar d'obtenir un subsidi per l'àvia Pilar. Es va tramitar tota una documentació amb la Generalitat de Catalunya, però l'intent no va reeixir per culpa de l'estat francès, el qual, un cop més, va negar-se a reconèixer aquells camps com a camps de concentració, defensant que foren camps de refugiats o d'acollida humanitària.